

ES PRECEDENTS MEDIEVAUS DES POSTERIORES TRACTATS DE LIES E PATZERIES ENTRE ARAN E ES SÒNS VESINS

Resum

La Vall d'Aran és situada al vessant nord del Pirineu, i a partir de mitjan segle XI ja és vinculada amb la Corona d'Aragó, on ocupa un lloc de gran importància geoestratègica per a la monarquia. En aquest petit estudi intentem fer un repàs sobre el paper d'aquesta petita zona dins del joc polític en l'edat mitjana i del paper que va desenvolupar la gent d'Aran per tal de continuar sobrevivint en una vall que no tenia prou recursos propis. Sabem que el període medieval va ser força mogut en els territoris veïns, i en alguns moments l'hostilitat dels comtes de Comenges envers els aranesos va ser constant, cosa que agreujava la situació per la imperiosa necessitat que tenia la vall de viure en contacte amb aquest comtat. Les relacions pastorals foren ininterrompudes, ja que constituïen el motor de la seva economia muntanyenca i sabem que van signar durant aquest llarg període de la seva història, pau anual amb Comenges, Coserans i Pallars Sobirà. Els reis confirmaren als aranesos una sèrie de drets i privilegis que com a mínim es remuntaven a temps de l'alta edat mitjana, en els quals es reflectia la qüestió dels tractats amb els seus veïns i l'ús i explotació dels béns comuns d'aquesta vall, que eren el seu suport econòmic. Els esdeveniments bèl·lics i de violència continuada no van aturar el flux comercial i pastoral entre la gent pirinenca, que el necessitava per tal de continuar sobrevivint en un entorn força dur.

Paraules clau: geoestratègia, conflictes medievals, tractats de pau, drets, privilegis, comerç.

**Pèir Còts e
Casanha**

Seccion d'Història der
Institut d'Estudis
Aranesi

Abstract

The Aran Valley is situated in the north slope of the Pyrenees, and after the second half of the 11th century it is already vinculated to the Crown of Aragon, occupying a place of great importance for the monarchy. In this brief study we try to make a review about the role of this small area in the political game in the Middle Ages and of the role that the inhabitants of Aran developed in order to continue surviving in a valley that did not have enough of its own resources. We know that the Medieval period was quite active in the neighbouring territories, and in some moments

of hostility the earls of Comenges towards the Aranese people was constant, which aggravated the situation because of the urgent need of the valley to live in contact with this country. The pastoral relationships were uninterrupted since constituted the engine of its mountain economy and we know they signed annual peace with Comenges, Coserans and Pallars Sobirà during this long period of its history. The kings confirmed to the Aranese people a series of rights and privileges that at least went back to the high Middle Ages, in which the question of treaties with its neighbours and the use and exploitation of the communal goods of this valley, which were its economical support, were reflected. The bellicose events and continued violence did not stop the commercial and pastoral flow among the Pyrenean people, who needed it in order to continue surviving in quite a hard environment.

Keywords: Aran Valley, politics, Middle Ages, rights, privileges, trade.

Era Val d'Aran auec pendent era nauta edat mieja un transit regionau damb relacions economicas fronterèras, era amplitud des quaus lèu non sobrepassèc era des connexions pastorals, ja que dempús dera desaparicion der Emperi roman e dera destruccion deth centre istoric dera prumèra romanizacion e posterior centre politic, culturau e de negòcis (*Lugdunum Convenarum*) er an 585, es vincles comerciaus desapareisheren o coma minim se redusiren a ua simbolica expression, demorant sonque es de tipe pastorau e ramadèr.

Mès sabem pes enquèstes de Vielha hètes er an 1312, qu'es aranesi arribauen soent a acòrds o *emparances* damb era major part des senhors vesins, as quaus pagauen determinades quantitats a cambi de que non empedissen eth horniment de vitalhament ara Val o d'ajudes puntuaus. Siguec un recors repetidament emplegat pes aranesi, a viatges non tant tà arténher ua proteccion militar coma tà garantir-se ua espècie d'assegurança o «passe», pr'amor de poder passar tàs vals vesies a crompar es matèries prumèras des quaus era Val ère deficitària. Aguest hèt ère determinat ena majoria des ocasions pera inestabilitat politica e per aquerò intimament estacat as conflictes que tot ath long dera edat mieja assolèc es comarques pirenenques. Era istoriografia tradicionau a vengut considerant era relacion establida entre es aranesi e Alfons el Cast en 1175 (A.C.A., ER, Núm. 64, fol. 34v-35; Núm. 66, fol. 3r°. MARTIN, 1902; REGLA, 1949, 1951) coma un contracte excepcionau, origen d'ua vinculacion dera Val damb era Corona, non auent cap d'argument que pogue emparar aguesta teoria. Mès ei a compdar d'aguest moment que començam a entreveir eth pes intrínsec dera Val d'Aran ena conjuntura deth Pirenèu centrau pendent era baisha edat mieja, ja qu'es reis d'Aragon la emplegaràn coma valiosa moneda de cambi pr'amor d'assegurar fidelitats en complèx jòc politic e militar qu'a lòc en Meddia de França.

En encastre locau, cau hèr referéncia ara concession reiau efectuada en San Andreu de Barra-vés (Vilaller, Alta Ribagorça) per Pere El Catòlic, en junh de 1198, ar espitau de Sant Nicolau

des Pontelhs, plaçat en versant ribagorçan deth Pòrt de Vielha, e ar espitalèr Bernat d'un *cap-màs* e dera totalitat des tasses que se poguen derivar deth trabalh dera vinha ena Val:

domino Deo et ecclesie hospitalis Sancti Nicolai, edificati infra portus de Barraves et de Aran et tibi, Bernardo, eiusdem loci hospitalario et omnibus succesoribus tuis in eodem hospitali quod vocatur Pontells et ceteris fratribus ibidem Dei servientibus, tam clericis quam laicis, illud caput mansum quod tu, dictus Bernardus, hospitalarius... habes... in villa mea de Viella. [A.C.A., ER., P. Núm. 66, 1 vº. REGLA, 1951]

Era importància d'aguest tipe d'iniciatua s'empare, non sonque enes aspèctes assistenciaus tàs viatgèrs que trauèssen eth pòrt, senon tanben e dilhèu en prumèr lòc, ena vinculacion damb es rotes der amontanhatge, eth mès important des recorsi economics damb qué se compde. Mès era prumèra referència a on apareishen elements fidedignes de proteccion des relacions comerciaus entre era Corona d'Aragon e eth versant nòrd deth Pirenèu pera sua part centrau, mos ensenhe as Espitalèrs de San Joan de Jerusalèm ena Val de Luishon (Comenges) («in valle de Luxon»), damb data 25 de mai de 1200, en ua donacion hèta per Sanç Garsia d'Aura (Es Quate Vals) ar espitau qu'ei en aqueth moment nomenat de Sant Joan de Joeu creat tà suenhar es camins de Burbe (Comenges), de Benasc (Alta Ribagorça) e deth Còth dera Glèra (Comenges) enquia Catalunya e Aragon, indicant-mos qu'aumens ja s'auien establìt a darrèrs deth sègle XII en aguest lòc. Mès auem d'aclarir qu'eth pas de peregrins deth camin de Santiago de Compostèla pes pòrts d'Aran non siguec un condicionant entara sua ubicacion, ja qu'aguesta sonque ei ua via segondària laguens d'aguesta importanta rota medievau (A.D.H.G., H, Malte, Frontès, I, 1. BARRAU, 1946-47). Tà acabar de perfilar tot aguest incipient moviment comerciau (basicament de bestiar), vedem coma pòc temps dempús e mès concrètament eth dia 20 de junh de 1202, Bernat IV, reconeish e hè a redactar es costums dera vila de Sant Gaudens (Nébosan), a on ja s'indique eth pas pera poblacion d'un trafic de mulatèrs des de Tolosa (Tolosan) enquia Espanya pes pòrts deth Luishonés, enquia Barbastro, Lleida o era ribèra der Ebre (se nomena tanben era sau e es utisi de husta en trafic deth mercat). Acòrde era proteccion comdau, non sonque ena poblacion, senon en tot Comenges, e parionament, era possibilitat d'emplegar aguesta sauvaguarda a tot estrangèr vengut tà Sant Gaudens pes sòns ahèrs; atau madeish autrege ua exempcion generau dada pes Comdes en tot eth comdat. S'especifica que sus es bèsties exceptat shivaus, mules, saumets, bòs, vaques, porcèths e sus es pèths (de lueira, marta e d'aves aportades ath mercat), era lheuda ère efectuada en sòs; sus era carn de carnisseria, se pagaue en espècie (A.D.H.G., B, Eaux et Forêts, Comminges C 1. MONDON, 1910: 1-250; HIGOUNET, 1949: 485, 492, 495).

Un viatge passadi es desagradables incidents provocadi pera invasion franca de tot eth territòri occitan damb era desencusa dera eretgia albigesa e eth posterior heiredament enes relacions entre es dus versants deth Pirenèu, ei credible que s'establisce ua naua relacion

d'Emparança damb era Corona d'Aragon damb posterioritat as domenis de Bigòrra e Comenges, dilhèu en temps deth Rei Jaume I, que damb anterioritat ath 30 de noveme der an 1220 recuperaue era potestat dera Val pr'amor de consolidar eth frònt nòrd des sòns territòris dempús dera batalha de Muret. Era absència de renovacion d'aumenatge deth Comde de Comenges ath nau Rei d'Aragon hè sonque a pensar en ua dependéncia (VALLS, 1915: XIV; HIGOUNET, 1947, 1949). Tad aguesta epòca coneishem un aute hèt de guèrra que sacudic tot eth parçan vesin de Comenges e que dilhèu afectèc es relacions vesiaus, encara que non se rebat en ambit documentau. Succedec entre es ans 1253 e 1254 en qué se desenvolopèc ua guèrra en Gasconha, a on eth Comde de Comenges e Coserans, Bernat VI, ère en costat contrari a Gastòn VII, Vescomde de Bearn, damb eth Rei d'Anglaterra, Esquivat de Chabanais, Comde de Bigòrra, e eth Vescomde de Lomanha.

Jaume I el Conqueridor, ena sua visita efectuada eth mes de junhsèga de 1265, sabem que jurèc en Santa Maria de Mijaran es privilègis e libertats d'Aran, a on dilhèu se higeren es de poder signar convènis de patz damb es vesins de Comenges e Coserans. Un viatge assentades aquestes bases vedem coma es relacions tornen a aquerir cèrta importància e coma er establiment dera ordre de Sant Joan de Jerusalèm se consolide en aquest lòc coma centre de susvelha e de contròtle, tant des moviments comerciaus coma d'explotacion d'aguesta contrada de nauta montanha e per aquerò Bernat VI, Comde de Comenges e Coserans, eth dia 2 de noveme de 1266, assistís ara reforma dera comandaria de Frontès-Juzet (Banhères de Luishon, Comenges), a on tanben i auie eth Senhor de Larbost (Banhères de Luishon, Comenges), Peregrí, Senhor de Montauban (Banhères de Luishon, Comenges), quate conselhèrs damb es dus cònsols de Banhères de Luishon, Ademar, Senhor de Bossòst (Val d'Aran), e Martí Camon e Garcia Carrera, cònsols. S'enumeren es montanhes d'En Bas (Comenges), dera Glèra (Comenges) («ad scalam vocatam de la Glera»), d'Aubas (Val d'Aran), de Pesson (Comenges), de Campsaur (Val d'Aran) e de Coradilhes (Comenges) ena nauta Val dera Pica, de Botarric ath dessús de Loras e es tucs coma eth Pujau Aurat, eth Sarrat dera Crèu, eth ròc de Fontaramon e era ròca Ròja, difícils de localizar damb exactitut (A.D.H.G., H, Malte, Frontès, I, 5, 6, 7. Copias de los s. XVI-XVIII. CASTILLON, 1842: 357; CASTERAN, 1894: 79-98). Sabem qu'auien eth deume deth gran, erbatge e deth bestiar dera Val de Luishon per dessús de Castèthvielh, ja qu'es actes enumeren es hormatges elaboradi enes montanhes de Campsaur, Coradilhes e Aubas ena nauta Val dera Pica (es sòns ramats podien recórrer es immensi peisheus de toti aquestes montanhes). Suposam que degut ara proximitat de toti eri, tanben arribarien as peisheus dera part dera Val d'Aran (HIGOUNET, 1949: 356).

Auem de demorar a darrèrs d'aguest sègle, eth 5 de noveme de 1298, ena relacion de costums dera Val d'Aran confirmades per Arnau de Sant Marsal, Lòctinent deth Rei Jaume II de Mallorca, a peticion des òmes dera Val (Pèir d'Arró, Pèir Nere, Martí de Pui, Bernat d'Arró, Bernat e Pèir Isarn) expressant es sues obligacions, tà trapar ja era prumèra referéncia escrita sus era possession pes aranesi d'aguesti bens naturaus coma son es peisheus e es aigües («Pri-

ma consuetudo est quod universitates hominum de Aranno, et quilibet eorum per se, possunt et debent exspectare et possidere pascua et aquas libere et absque omni servitute et possunt in eisdem aquis piscari et ibi molendina edificare.»), base dera sua economia (A.C.A. Perg. 1154, de Jaume II. MONDON, 1912: 176; VALLS, 1915: 11-15). Non auem de desbrembar qu'en aguesti moments era Val d'Aran ei segrestada peth Monarca de Mallorca, segontes eth convèni d'Argelers, degut as conflictes succedidi er an 1283, en qu'aguesta siguec invadida per exercit francés en represàlia pes incidents que i auec en Mediterranèu. En aguest periòde es impediments portadi a cap pes subdits d'Aragon provòquen sèries queishes per part de Pere de Castell, Lòctinent en Aran peth Rei de Mallorca, metent en coneishement de Jaume II el Just, damb data indeterminada qu'oscille entre es ans 1310/2, es maus qu'inferissen as aranesi es sòns vasalhs enes termières dera Val. Li demane que mete remèdi e les permete anar e comerciar liurement pes tèrres d'Aragon, coma hèn per França (A.C.A. CRD. Jaume II, Caja 94, núm.2. REGLA, 1951: 19-22).

Auram de demorar ath 26 d'abriu de 1313, quan se signeren es acòrds de Poissy (Vexin Français) damb intercanbi de documents entre França e Aragon sus es negociacions (A.C.A. Reg. 336, fols. 115 rº-vº. REGLA, 1951: 310-311) enes quaus Philippe IV signe damb es ambaishadors de Jaume II, Berenguer d'Argelaguer e Bernat de Torre, eth convèni pr'amor deth quau se restituie ara Corona d'Aragon era possession dera Val d'Aran (A.C.A. Perg. 3048 de Jaume II; Reg. 336, fols. 112 vº - 113 rº. LAUER, 1920: 34-38). Ei en aguest moment, a principis deth sègle XIV, un viatge retornada aguesta, e mès concrètament eth dia 23 d'agost de 1313, en qu'eth Rei Jaume II concedís eth conjunt de privilègis nomenat Querimònia, vertadèra carta magna d'Aran e mès en concrèt sus era part qu'a nosati mos interèsse trapam en sòn capítol IV er «autrejament dera possession des sòns peisheus e des sòns bòsqui francs e liures, e hèn us d'eri coma quaussevoh cap de família hè us des sues pròpies causes. Tanben enes sues montanhes pòden hèr a pèisher ath sòn bestiar, dalhar èrba entar iuèrn, multar as òmes de d'auti lòcs vesins que dalhen èrba enes sues montanhes, multar as propietaris detth bestiar de d'auti lòcs que venguen a pèisher enes sues montanhes, aucir anhèths, oelhes e crabes que siguen enes sòns peisheus, ahlamar era èrba que siguesse dalhada pes òmes de d'auti lòcs vesins contra era voluntat des cònsols o des jurats, sense eth requeriment dera nòsta potestat».

Item, concedimus capitulum continens quod habent et possident pascua sua et nemora francha et libera, et eis uti possunt sicut quilibet paterfamilias utitur propriis suis rebus. Possunt etiam in suis montaneis et pascuis pascere animalia sua, et resechare erbas ad opus yemis, et pignorarare homines alterius vicinio reechantes erbas in suis propriis montaneis, et pignorarare animalia alterius vicinie, depascentia erbas in suis propriis montanis, et decollares arietes vel oves et capras in pascuis propriis, in vetaluis propriis et pascuis vel montaneis, et conburere erbas resechatas ab hominibus alterius vicinio, contra voluntatem consulum seu juratorum, absque requisitione domini nostri. [A.C.A. Reg. 210. Fol. 83. GRACIA, 1793: 107; VALLS, 1915]

Eth periòde medievau, que per cèrt mos ei fòrça desconeishut, sabem que siguec fòrça moigut enes territòris vesins e en cèrts moments concrèti era ostilitat des Comdes de Comenges cap as aranesi siguec constant, agravant-se era situacion per imperiós besonh qu'auie era Val d'Aran de víuer en contacte damb eth Comdat.

Es relacions pastoraus eren ininterrumpides ja qu'ère eth motor dera sua economia montanhenca e sabem que signèren pendent aguest long periòde dera sua istòria, patz annaus damb Comenges, Coserans e Pallars Sobirà, mès reservant-se a compdar d'aguesta data, eth Rei Jaume II en Capítol XIV dera Querimònia era facultat de revisar es acòrds e revocar-les en sòn cas:

Item, quo ad capitulum continens quod homines dicte vallis sunt in possessione, usu, consuetudine et modo faciendi pacem seu habendi treugam ab anno in annum cum nobilibus comite Convenarum et Arnaldo de Yspania et cum aliis vicinis dicte universitatis: sic respondendum ducimus ac etiam providendum quod it faciant prout consueverunt; salvo quod retineant sibi quod si nos vel nostri mandaremus eis contrarium, quod, datis decem diebus illi vel illis cum quibus fecissent pacem vel treugam, quod illam pacem vel treugam non servarent nec eam servare teneantur. [A.C.A. Reg. 210. Fol. 83. GRACIA, 1793: 135-136; VALLS, 1915: 30; COMET, 1929: 160]

Damb aguest retorn ara jurisdiccion deth versant sud deth Pirenèu, vedem coma es aranesi pèrden part dera sua autonomia politica ja que demore ben patent en aguest apartat, qu'era sua capacitat de pactar damb es vesins se veirà a compdar d'ara subjècta ara revision per part dera Corona. Aguest hèt tanben marcarà a compdar d'ara ua sèrie ininterrompuda d'incidents qu'obligaràn a manifestar d'ua forma fòrça mès continuada e per escrit un cicle de pactes entà qu'eth comèrç e era vida economica deth país non se paralizen. A talh d'exemple auem coma Jaume II ordene eth dia 28 de seteme de 1314 a Guillem de Castellnou, Governador dera Val d'Aran, qu'impedisque qu'eth Comde de Comenges, Bernat VIII, pogue portar a cap eth sòn propòsit de percéber ua tributacion regulara des aranesi, basant-se en que cèrts comerciants li pagauen periodicament ua mesura de gran entà transportar liurement es sues mercaderies peth Comdat. Tanben ordene ath Sobrejunter de Ribagòrça qu'impedisque pes mieis ath sòn abast qu'es vesins de Barrabés (Alta Ribagorça) cometen tropelies contra es aranesi e es sòns bens (A.C.A. Reg. 155, fols. 81 vº - 82 rº. REGLA, 1951: 360-362). En madeish periòde vedem coma en ostiu deth madeish an, es Oficiaus francesi en Sant Beat (Comenges) s'apoderèren de dètz caps de bestiar mulam que pertanhien a comerciants dera Val d'Aran damb eth pretèxte de crubar 300 sòns per drets de pontatge (REGLA, 1951: 253). Eth dia 9 d'octobre eth Rei Jaume II des de Lleida demane ath Senescau de Tolosa qu'ordene era devolucion deth bestiar as sòns propietaris (A.C.A. Reg. 155, fol. 97 rº. REGLA, 1951: 364). Poc temps dempús, eth dia 2 de seteme de 1315, torne a protestar pes vexacions qu'es

Oficiaus francesi inferissen as aranesi, requerint entà que se prenguen es mesures de besonh pr'amor d'evitar-les (A.C.A. Reg. 155, fols. 238 vº - 239 rº. REGLA, 1951: 365)

Gravem querelam suscepimus pro parte fidelium nostrorum hominum vallis nostre de Aranno quod officiales dicti regis infra iurisdictione vobis comissa constituti et precipue in partibus dicte vallis convicinis, videlicet in castris de Sancto Beato, de Monte Albano et de Banyeriis, eosdem homines dicte vallis multipliciter opprimunt, impediunt et molestant, marcando, rapiendo, auferendo et occupando sine aliqua iusta causa merces et alias res quas ipsi homines afferunt ad vallem predictam, tam pro usu vite sue quam aliter, et ipsas merces et [res] officiales predicti retinent et restituere renuunt, in dictorum hominum dampnum et non moficam lesionem. Cum, autem, fuerit nobis humuliter supplicatum ut in hiis dignaremur debite providere; ideo vos ten [ore] presentium requirendum ducimus et rogandum quatenus iam dictos officiales mandetis et faciatis a predictis gravaminibus nostris prenominatis hominibus inferendis desistere penitus et cessare, nec permitatis huiusmodi gravamina eisdem hominibus vel aliquibus ex eis fieri seu inferri.

Auem vist mès ensús coma eth Rei confirmaue as aranesi ua sèrie de drets e privilègis que coma mínim se remontauen a tempsi dera nauta edat mieja, enes quaus se reflectie eth tèma des tractats damb es sòns vesins e er us e explotacion des bens comunaus d'aguesta val, que coma tanben auem dit, ère eth sòn supòrt economic. Ath pòc de temps vedem coma açò tanben succedís ar aute costat dera termièra, degut a un interès comun de tornar a regularizar es relacions comerciaus e de vesiatge entre es dus ambits (politicament parlant, ja qu'èren plaçadi es dus en versant nòrd deth Pirenèu) e dilhèu tanben, damb eth desir d'ampliar es relacions comerciaus damb sectors mès luenh plaçadi ja ena aiguaversant sud, que podien auferir tota ua sèrie de nauí productes qu'ampliaríen en un futur es mercats de Comenges e Coserans, en tot èster eth dia 1 de hereuèr de 1316, quan Bernat VIII, Comde de Comenges e Coserans, reconeish es privilègis de trafic damb eth versant espanhòl des abitants des nautes vals deth comdat e fixe es tarifes e es modalitats dera taula dera hèira de Banhères de Luishon:

Quod deinde, deinceps, in futurum et per in perpetuum nostri subditi castellanie Frontignensis solvent et pagabunt pro quolibet mulo et mula, bove aut bacca, pro omni jure foraneo, quos volebunt passare in Espaniam tempore pacis et quando non movebunt arma inter nos et hispanos, videlicet: de iis que nutriuntur et hibernabuntur in castris, castellis, urbibus, villis, villagis et oppidis de Fronsaco, Blanquati, Gouaxi et Burderiis cum subditis nobilium domicellorum de Larbusto, sexdecim solidos turonensium; de iis que cum subditis nobilium [ementur] in Albernia, duplum. Deinde, de animalibus parvis cornu, unum arditum de quolibet pede; et unum denarium de volatilibus et idem de rebus parvi valoris... Item, posterunt [sic] dicti nostri habitatores dictae

nostrae castellaniae de Frontigne et de Larbusto trafficare, vendere, debitare, cambiare, bis-cambiare [s]al, merces et allia cum Hispanis, tempore [l. tempore] belli, ab ultimo de Hospitali usque ad crucem de campo sine ul[li]a contradictione. Item, poterunt nostri dicti subditi auferre at aportare mercandissas in Hispaniam, solvendo de quolibet quintalo quinque solidos foranee. Item, poterunt emere sal et alia comestibilia et vendibilia, solvendo pro intragiis in nostro castello de Bagneriis unum arditum pro qualibet carga; pro vino autem quod aportatur de Hispania unum parvum quartum pro carga, et non de Francia et nostro comitatu Convenarum.

Vedem donques coma ara gessuda, eth bestiar major pagaue setze sous tornois per cap e es marchandises quinze sòus per quintau. Es abitants dera castelhana de Frontignensis podien continuar eth trafic damb es espanhòls inclús en temps de guèrra (condicion que traparam coma indiscutable enes posteriors tractats de lies e patzeries d'èpòca modèrna). Ara entrada, es bèsties comprades en Aragon pujauen a trenta-dus sòus, es petiti un ardit per pauta, era poralha un denier. Era sau e es productes comestibles èren tassadi en un ardit per carga. Eth vin importat d'España ère parionament sometut a ua tassa; peth contrari, eth de França e de Comenges passau liurement. Passada aguesta doana es productes importadi des païsi espanhòls èren exempts de peatges e de lheudes ena rèsta deth comdat.

Tanben vedem coma eth Comde da as cònsols de Banhères de Luishon era possession deth bòsc e des montanhes deth sòn territòri (Item, posterunt [sic] sibi ossumere [assumere] numera [l. nemora], pascua, montaneas et proventus et fructus sibi appropriare, retentis cassis et aliis necessariis pro reparatione nostrorum castellum et pontium) (A.D.H.G., B 1920, fol. 4 vº - 6 vº; A.C.A., Reg. 2616, 39. MONDON, 1915: 3-9, 35; COMET, 1929: 160; HIGOUNET, 1947, 1949; REGLA, 1959: 224). Aguesti privilègis deuien èster eth marc a on se desevolpe-se tot eth trafic comerciau e economic des sègles XIV enquia principis deth XVI en Pirenèu centrau.

Mès ath pòc temps d'auer-se concedit aguestes prerogatiues pr'amor de fomentar e tornar a garantir es relacions entre es dus versants, vedem coma per part de quauqui senhors feudaus coma eth Comde de Pallars Sobirà, Hug I de Mataplana, a qui Jaume II ordene eth dia 11 de hereuèr, que permete eth transpòrt de queviues destinadi ara Val d'Aran a traucers deth sòn comdat (A.C.A. Reg. 158, fol. 260 rº. REGLA, 1951: 367-368), hènt tot çò de possible tà qu'açò non se pogue desvolopar damb normalitat. Aguesta actitud non variaue e eth transpòrt e es transaccions èren fòrça dificils e vedem coma per part de toti es interessadi se complissen fòrça traues, perjudicant de forma ostensibla ath pòble aranés qu'ère en miei d'aguestes pelejes, tant entre es Coronas coma entre es senhorius feudaus des parçans termiaris. Tornam a veir coma damb data 14 d'abriu de 1318, eth Rei Jaume II, insistís e demane ath Comde Hug I, que permete non sonque es exportacions de queviues destinadi as aranesi, senon tot çò qu'a de besonh eth Governador dera Val d'Aran, Jaume Torroella (REGLA, 1951: 248). Era manca de seguretat ère patenta e evidentata e era Corona hè tot

çò de possible tà sajar d'erradicar aquest clima que non afavorie de cap des manères eth desvolopament comerciau desirat e Jaume II ordene des de Barcelona damb data 2 d'agost ath Sobrejunter de Ribagorça, Sobrarbe e es Vals, qu'efectue ua investigacion e castigue as autors des panaments e vexacions ar espitau de Sant Nicolau des Pontelhs (Pòrt de Vielha) (A.C.A. CRD. Jaume II; caja 32, núm. 5.948. REGLA, 1951: 368-369).

Vedem donques coma aquesti privilègis èren en fòrça ocasions papèrs mògi ja qu'es problèmes entre es dus poders e mèns concrètament damb era gent qu'auie de víuer ena termièra èren continus, iniciant-se es conflictes en quaussevolh des punts. Era situacion se deuec tornar insostenibla ja qu'eth 27 de mai de 1319, Jaume II ordenèc a Jaume Torroella, que d'ua forma *viriliter* impedisque es excèssi deth Comde Bernat VIII de Comenges respècte ara peticion de tributs, construccion de camins e peisheus de ramats, hèn extensiuua era ordre ath Sobrejunter de Ribagòrça, Sobrarbe e es Vals, ath Justicia e ath Baile de Benasc (Alta Ribagorça) e as restants Oficiaus Reiaus enes airaus vesins dera Val d'Aran encara qu'ajudèssen a Torroella:

Scire vos volumus ad audientiam nostram noviter pervenisse quod nobilis comes Convenarum petit aliquas novitates hominibus nostris dicte vallis, asserendo ipsum debere percipere unum sesterium ordeï pro quolibet hospicio dicte vallis, licet dicti homines ad pestationem dicti sesterii minime teneri dicantur, atque aperiri facit portum sive iter in quodam monte vocato Albera vallis predictæ, et quod insuper gentes eiusdem comitis absque licentia nostri tenent et pascunt sua bestiarum in quodam monte vocato Campsaur vallis eiusdem. (A.C.A. Reg. 245, fol. 131 vº. REGLA, 1951: 369-370).

Sabem qu'era tension ère maxima ja qu'er an dempús, Jaume II, demanèc de nau des de Lleida a Bernat VIII, que desistisse d'ocasionar prejudicis e vexacions as mercadèrs dera Val d'Aran, damb era exigéncia de peatges inacostumadi e arrèsti enes camins enquia Tolosa e Gasconha (A.C.A. Reg. 169, fol. 268 rº. REGLA, 1951: 373-374; HIGOUNET, 1973: 441). Tanben demane ath Senescau de Tolosa que prengue es mesures propícies pr'amor d'evitar es vexacions qu'eth Comde, auem de creir que damb era colaboracion deth Senhor de Les, hè objècte as comerçants d'Aran. Sabem qu'er an 1322 existís era confirmacion de Jaume II, a Arnau de Pònt (hilh de Pèir de Pònt, Baile deth Terçon de Vielha) dera Bailia deth Terçon de Vielha e a Bernat de Castèthvaquèr dera deth Terçon de Bossòst damb caractèr ereditari (VALLS, 1918: 213). Volem creir que damb aquesti hèts se consolidarie era figura deth Baile de Bossòst sus eth Senhor de Les, en un moment a on es relacions an arrenhut eth maxim dera sua tension en airau deth Baish Aran entre era Corona e aquest Senhoriu e eth Comde de Comenges.

Aquest estat de tension non amendrís e acabe arribant ena Còrt francesa ja que des de Daroca Jaume II, eth 13 de junh de 1325, demane a Charles IV de France que revòque era orde

en vertut dera quau s'a impausat un nau tribut (segurament sus eth bestiar) as aranesi en Sant Beat (Comenges). Analòga mesura presa contra es francesi en Aran a estat ja deishada sense efècte peth Rei d'Aragon. Posteriorament, des de Calatayud (Zaragoza) eth monarca demane tanben damb data 28 ath Senescau de Tolosa que renuncièsse o en sòn cas conselhe en aguest sentit ath Soberan de France, Charles IV, sus eth nau tribut imposat (A.C.A. CRD. Jaume II; caja 45, num. 8106, 8185. REGLA, 1951: 385-386).

Gravem fidelium subditorum nostrorum universitatis hominum vallis nostre de Aranno que-relam suscepimus continentem quod serenitas vestra a modico citra tempore in loco de Sancto Beato senescalie Tholose novum pedagium sive vectigal ordinavit in eorundem hominum nostrorum non modicum detrimentum. Cum igitur huiusmodi nova vectigalium impositio sit plurimum odiosa et ex predicta impositione, si servaretur, dicte gentes nostre predictae vallis plurimum gravarentur, eapropter magnificentiam vestram [rogandum] ducimus quatenus tam ex debito iustitiae quam nostri interventu amoris predictum novum vectigal relaxare et amovere velitis, vel saltem ab eo dictas gentes nostras franchas facere et exemptas. Simile enim vectigal fuerat dudum in dicta valle nostra de Aranno pro parte nostre curie ordinarum et ad instantiam officialium vestrorum cum gentes vestre exinde se gravatas reputarent illud duximus removendum.

Mès quan semble que s'aparie quauqu'un des aspèctes, mos dam compde coma era situacion non ère en absolut tranquilla senon tot ath contrari. A darrerries deth madeish an trapam a Bernat de Castèthvaquèr exercint eth sòn cargue enes eveniments, en qué Jaume II ordene eth 5 de deseme des de Barcelona ath Governador dera Val d'Aran, Pere de Canyelles, qu'impedisque es assais des vesins de Comenges e de Benasc (Alta Ribagorça) d'efectuar corrierries e bastir naues vies de comunicacion enquiara Val d'Aran pr'amor d'evitar maus as aranesi e poder percéber es tributs de costum:

Intelleximus quod plures homines comitatus Convenarum de novo et a paucis tempore citra una cum hominibus de benasco facerunt vias et itinera nova et adhuc nituntur facere de die in diem in portu de Aranno et de Benascho vocato Albera et etiam conantur novum portum aperire, quod posset pluribus de causis esset in nostri et dictorum hominum de Aranno preiudicium et iacturam cum quia homines alienigenensis occasione itinerum sive viarum predictarum, de novo, ut predictum, factarum, possent hominibus et subditis nostris dampnum maximum procurare, cum etiam, quia lezde seu pedagium quod ab hominibus extraneis in loco vocato Campsaur, iuxta dictum portum, per Bernardum de Castrovaquerio, baiulum, nomine nostre exiguntur seu etiam colliguntur amiterentur omnino si dicti homines per dictum portum possent facere transitum. (A.C.A., C.R.D., Jaume II; caja 46, núm. 8395. LAMBRON, 1867: 797; AVEZOU, 1927: 191; HIGOUNET, 1949: 487; REGLA, 1951: 387)

Pòc temps dempús eth 19 de hereuèr de 1326, Jaume II requerís des de Barcelona, nauament ath Senescau de Tolosa tà que dèishe sense efècte es nauí tributs qu'a impausat as aranesi ara gessuda dera Val d'Aran (ua bèstia cargada damb horment o vin auie de pagar 20 tornesos. Es porcèths e eth bestiar major ueit tornesi per cap) (A.C.A. Reg. 187, fol. 34 rº. REGLA, 1951: 388 ; HIGOUNET, 1973: 441-442).

Ex parte hominum vallis nostre Aranni fuit nobis humiliter intimatum quod vos de mandato dicti Francorum regis imposuistis a modico citra tempore novum vectigal in introitu vallis ipsius, sicque recipitis ab hominibus nostris vallis eiusdem pro quolibet animali onerato venienti ad dictam vallem viginti turonensis parvos et pro quolibet porco, quatuor turonensis et pro quolibet animali grosso non onerato bladi seu vini, octo, turonensis parvos pro libra, sicque ex hiis et aliis hominibus vallis ipsius multipliciter agravatis in ipsorum non modicum periuditium sive dampnum. Quapropter ad supplicationem ipsorum hominum nobis exhibitam vos requirendum duximus quatenus ab exactione dicti vestigalis hominibus nostris impositi desistatis; aliter providendo indemnitati urisdictionis nostre oporteret, nos super hiis de oportuno remeio providere.

Laguens d'aguest clima conflictiu en costat de Comenges tanben se nòte aguest mauèstar e vedem coma eth dia 22 de hereuèr de 1326, es comunautats d'Antinhac (Banhères de Luishon, Comenges) («in valle Luxonis») e de Salis (Banhères de Luishon, Comenges) deuen a Bernat VIII, Comde de Comenges e Coserans, era sua carta de costums autrejades en Muret (Tolosan). Es privilègis reconeishen ad aguestes comunautats eth gaudiment e es drets enes peisheus e es bòsqui des sues montanhes «excepto tamen in Bost de Lagarda». Apareish citat eth Baile de Frontinhes e Nòble Pelerin de Sabert; aguest auie eth coneishement des ahèrs de frau dera hèira e, amassa damb eth tresaurèr, Ponç de Druida, era percepcion des drets de venda e des pignoracions. Tanben cau destacar es denominacions de Pica de Sant Pau, Malh Trencat e sustot era ròca de Vacanera (Bausen, Val d'Aran): «picam Sancti Pauli valle Oculi, mailh Trencat, rupe de Bacanera»; atau coma deth petit Estanh de Vacanera (A.D.H.G., B, Eaux et Forêts, Comminges P 43, còpia XIV s. CASTILLON, 1842: 469-479). En aguest complèx jòc de problèmes vesiaus, non mos auem de desbrembar que tanben i auie conflictes continus damb era gent que depenie de Fois e ja d'ua forma reiteratiua damb es de Benasc, ja que trapam que damb data 22 d'abriu Jaume II escriu des de Barcelona prumèr a Gastòn II, Comde de Fois e Bigòrra, entà pr'amor d'evitar era repeticion de lutes entre es abitants d'Aran e es sòns subjèctes (subdits), demanant-li que, dera madeisha manèra qu'eth a comissionat a Pere de Canyelles, Governador dera Val d'Aran, tà que s'en-cuede dera pacificacion en referéncia as aranesi, nomenre un delegat damb identica mission tàs de Fois. En segon lòc met en coneishement deth procurador der infant Pere IV, Comde de Ribagòrça, es queishes qu'a rebut des aranesi referentes a vexacions que patissen en

Pòrt de Benasc (Alta Ribagorça) e enes montanhes d'apròp, ar empedir-les pèisher es sues arramades. Li ordene qu'acabe aguest estat de causes, e, s'es de Benasc an bèth fundament tad aquerò, qu'informe ath Rei, que ja estudiarà eth cas (A.C.A. CRD. Jaume II; caja 48, núm. 8697, 8700. REGLA, 1951: 388-390).

Expositum nobis fuit per partem hominum nostrorum vallis de Aranno quod homines vallius de Benasch dicti infantis pignorant seu pignorare nituntur dictos nostros homies ratione transitus portus de benasch ac ratione herbagii montium de quibus ipsi homines [nostri] usi fuerunt ut asseritur, a tanto tempore citra quod memoria hominum in contrarium non existit. Cum, autem, predicti nostri homines asserant se paratos super premissis idonee stare iuri; idcirco vobis dicimus et mandamus quatenus ipsos homines nostros non permitatis per homines dicti infantis pignorari contra usum antiquum sive etiam molestari. Verumtamen si iustas causas habere intenditis ex quibus iam dicti nostri homines non possint pascere in dictis montibus seu transitum facere per portum predictum curetis eas nobis significare ut super eis mandare possimus fieri secundum quod fuerit rationis; aliter oportebit nos in premissis secundum iustitiam providere.

Coma podem veir, eth periòde comprés entre er an 1313 e eth 1326, siguec plen de problèmes vesiaus constants. A mès a mès, auem de matisar era preséncia laguens deth territòri, d'un personatge que dilhèu ne motivèc gran part d'eri, coma ère eth Senhor de Les. Mès a compdar d'aguest an, es notícies d'aguest individu son fòrça escasses e açò se pòt déuer ath pressumppte pleit iniciat pera Corona contra aguesta senhoria rebel damb Aragon. Degut a açò ei possible qu'acabèsse desapareishent e damb era, era sua part d'influéncia en Baish Aran.

Pròva dera recuperacion totau e absoluta deth poder dera Corona sus territòri aranés la vedem er an 1336, damb era ratificacion de Pere el Cerimoniós o del Punyalet, IV d'Aragón, III de Catalunya, Rei de València, Sardenya e titular de Còrcega, Comde de Barcelona, Girona, Osona, Besalú e Pallars Jussà, a Arnau de Pònt dera Bailia deth Terçon de Vielha e a Bernat de Castèthvaquèr dera Bailia deth Terçon de Bossòst (VALLS, 1918: 213). Podem assegurar qu'a compdar d'aguest moment eth contròtle territorial serie totaument en mans de personatges adèptes ara Corona, auent-se eliminat eth perill d'una senhoria estacada mejançant víncles vasalhatics e comerciaus damb eth Comdat de Comenges, damb un enteniment en territòri entre eth Governador deth Rei e es sòns representants des diferents Bailies. Semble èster donques, qu'enquiara mòrt de Pere IV arribada er an 1387, se viu un periòde de calma o aumens damb un nivèu de conflicte fòrça mès baish, ja qu'enes documents non mos apareishen referéncias a grèus incidents de vesiatge damb es parçans de mès apròp. Ei curiós, ja que per aqueres dates (dia 24 de mai de 1337 a 1340) s'auie iniciat era Guèrra des Cent Ans entre França e England e tanben er an 1339 suberviuec era luta

pera sucesion deth comdat de Comenges. Pòc temps dempús se reinicièc era Guèrra des Cent Ans entre 1345 e 1347 e posteriorament entre noveme de 1352 e junhsèga de 1360. Ei en aquest darrèr periòde en quau semble èster qu'eth conflicte s'apropèc fòrça as nòstes tèrres ja qu'er an 1355 se desvolopèc era grana cavaucada deth hillh d'Edward III, Edward, Príncep de Gales, eth Príncep Nere, que portèc per primèr viatge a Comenges es ruines dera guèrra (DEVIC et alii, 9 Vol. 1872-1892: 650; MOISANT, 1894: 28; BREUILS, 1896: 54; SANTI, 1904; ROSCHACH, 1906; DARMAILLAQ, 1914).

Ei en an 1358 e mèc concretament eth 19 de març, que Pere el Cerimoniós o del Punyalet des de Vilafranca del Penedès, atenent era reclamacion des òmes dera Val d'Aran contra era interpretacion que Pons d'Altarriba, Comissari Generau enviat tà inquirir en dita val, autrejaue es exaccions e franquícies d'aguesta, declarant qu'auien liure profitament des montanhes e peisheus, tant dirèctament coma mejançant arrendament, poguent multar as persones e as bèsties que hessen mau enes propietats (A.I.G.A., n°. 3. A.C.A., Reg. 900, f. 53. VALLS, 1915: 85-90; ABIZANDA, 1944: Fol. 2, Pág. 42).

Ad nostram recurrentes presentiam syndici et procuratores et nonnulli alii probi homines locorum vallis nostre de Aranno nobis querula petitione mostrarunt quod dilectus consiliarius noster Pontius de Altariba, miles, comissarius generalis per nos ad inquirendum in dicta valle deputatus, plura et diversa in montaneis, erbagiis, carnalagiis, forestagiis, carreratgiis et juribus recipi solitis de gregibus armentorum seu de summis de bestiar intra terminos locorum dicte vallis talas seu dampna facientibus, necnon et in sestariis frumenti vocatis galins, que sestarie seu galins nobis prestant et prestare tenentur homines dicte vallis, et insuper usu et possessione seu quasi quem seu quam homines locorum dicte vallis perpetuis temporibus de predictis juribus pacifice et libere habuerunt, et contra privilegia, concessionones, immunitates et libertates que et quas dicti homines de predictis se habere ostendunt fecit et movit eis curiosa scrupula, ipsa privilegia calumniando et calumniose interpretando, novitates et emprivias faciendo, et, inter alia, que sequuntur, videlicet: quod quamquam ipsi homines juxta privilegia et concessionones regias habeant terras, vineas, domos, ortos et arbores liberos et liberas et franchas et absque omni usatico, servitute regali, questia, subventionone ac precaria, et quod possunt ea vendere tanquam propria, absque requisitione et absolutione domini, salvo sestario frumenti pro qualibet domo anno quolibet prestando; habeant etiam et possideant aquas franchas, nemora, silvas et paschua, francha et libera, et eis uti possint, sicut quilibet paterfamilias utitur propriis suis rebus; possint etiam in suis montaneis et pascuis pascere animalia sua et ressecare erbas ad opus yemis et pignore homines alterius vicinatus et eorum animalia depascentia herbas eorum decollare et comburere herbas ressecatas ab hominibus alterius vicinatus et etiam ab hominibus ejusdem vallis contra voluntatem consulum seu juratorum absque requisitione domini nostri, prout hec et alia dictis privilegiis seu concessionibus latius contineri dicuntur. Tamen dictus comissa-

rius predicta privilegia et concessionones interpretans strictissime contra tenorem et effectum ac mentem eorum et etiam nostram, presertim quia beneficia principum non ita sed latissime sint interpretanda, calumniando dicta privilegia et concessionones ut prefertur questionem movit prefatis hominibus de predictis, asserendo quod dictis montaneis et erbagiis debent uti ad sufficientiam eorum et animalium suorum dumtaxat et quod residuum eorum debet nostris utilitatibus applicari quodque per consequens venditiones de ipso residuo per dictos homines fieri non valebant et quia contrarium horum per eos fiebat in hoc iura nostra regia fraudabantur.

En un període d'ua teorica estabilitat en que sonque detectam cèrta problèmes en vesin Comenges, vedem coma Pere el Cerimoniós e era Còrt Generau de Catalunya, er an 1365, deishèren ar arbitri dera Val d'Aran e deth Vescomdat de Castellbò, entara que segontes era sua comoditat, escuelhessen es tarifes a crubar pes productes qu'entrauen o gessien peth sòn territòri (GRACIA, 1793: 123).

En cas que en los Vescondat de Castelbó, en les Valls de Aran, é de Andorra, nos cullisen generalitats por los Diputats, ó pera aquells, que per ells y seran ordenats. Ordena ladita Cort, é vol, que mercaderies é altres coses que exint de Cataluña, entraran en lodit Vescondat é Vall, ó en algu de aquells ó dells dits Vescondat ó Valls, entraran en Cataluña, paguen é ayen á pagar per aquells tots imposicions, é altres carrechs á exi con si exien de Cataluña, é anaven en altres terres estrañas, les quals coses sien pagades en aquells llocs, que al Diputat resident en Barcelona parra é ser faedor.

Mès ath pòc temps eth solatjament acabèc eth mes de hereuèr de 1367, quan Pere el Cerimoniós, tractaue d'aliar-se damb eth Rei d'Anglatèrra e damb eth Princep de Gales, eth sòn hillh. Quauques companhies de gent de guèrra de França entrèren pera Val d'Aran e panèren e ahlamèren fòrça lòcs: i auec sospita que siguec damb ordre de Charles V le Savant, Rei de França, entà hèr replantejar ath Monarca (ZURITA, 1562: 582).

Eth mes de gèr der an següent se reinicièc un aute viatge era longa Guèrra des Cent Ans enquia 1375. A principis de 1369, un aconteshement bellic coma siguec era ocupacion deth lòc de Sant Beat (Comenges) peth «captal» de Buch, Joan de Grailly, qu'auie Bigòrra pes anglesi, supausam que poguec influir o coma mínim, alterèc era «tranquilitat» dera nòsta termièra. Sonque sabem qu'en mes de noveme era situacion ère bastant dominada e qu'en hereuèr de 1370 eth contròtle ja ère absolut pes de Comenges en sòn territòri (A.N.P., JJ 100, piezas 727, 761. HIGOUNET, 1949: 535-536).

En aguest moment, s'an notícies dera existència d'un terratrem de grad IX ena escala de Richter eth 3 de març der an 1373 e era edificacion militarà mès importanta d'Aran en aque-

ri moments (Castèth Leon), patic d'ua manèra extrema aguest incident deth quau auem tota ua sèrie de notícies documentaus coma era de 9 d'abriu de 1373, en qu'eth Rei Pere el Cerimoniós ordenaue as prohoms dera Val d'Aran que restaurèssen era torreta de güeita deth portau e era tor major, qu'acabauen de quèir; o era deth 29 de noveme, en qu'eth monarca, informat de qu'ues companhies mercenàries se concentrauen en Meddia francés e qu'eth depausat Jaume IV de Mallorca, damb era autorizacion de Gregorius XI, enrolaue tropes en Provença e en Lengadòc tà envadir Rosselló e Catalunya, seguísse de pròp es òbres de reconstrucció de Castèth Leon que barre ua des vies d'accès a Catalunya occidentau, era qu'arrique de Comenges (A.C.A., Cancillería, Reg. 1.466, fols. 108 r, 113 r-113 v. OLIVERA *et alii*, 1994: 46, 97, 105-106). En sector de Meddia, s'an tornat a reavivar es conflictes ja endemics entre es cases d'Armanhac, Comenges e Fois, encara qu'artenhessen finaument ua arturada signada eth dia 27 de març de 1374 entre Joan II, Comde d'Armanhac e Pere Ramon II, Comde de Comenges, d'un costat, e Gastòn Fébus, Comde de Fois e Bigòrra, Vescomde de Béarn, Marsan, Gabardà e Brulhès e Senhor d'Andorra, der aute. Mès sabem qu'aguesta durèc pòc temps ja que damb data 25 de junh de 1374, Sanç Garsia II, Baron de Larbost (Banhères de Luishon, Comenges), prestèc aumenatge a Gastòn Fébus e combatec damb eth contra es Comdes d'Armanhac e de Comenges (B.N.P., Col. Doat, Vol. 198, fol. 268. A.D.B.P. E 302, fol. 76 vº. BREUILS, 1896: 97-99; HIGOUNET, 1949: 239, 536). D'aguesti moments sabem qu'er an 1377, Pere el Cerimoniós, autregèc eth senhoriu de Les a Roger d'Espanha (A.C.A., Reg. 1890, fol. 148v. VALLS, 1918: 211). Dilhèu un viatge apariada aguesta fortaleza, que segontes es resultats dera catacion arqueologica efectuada tanben patic es efèctes deth terratrem der an 1373, eth Rei balhèc aguest airau a un Senhor de plea confiança dera Corona que trabalhèsse amassa damb eth Governador d'Aran pr'amor de mantier era termièra en un moment de fòrta inestabilitat politica damb es nòsti vesins deth nòrd (CÒTS, 2004: 427).

A compdar d'aguesti moments es notícies cada viatge mos apareishen mès distanciades en temps, causa que mos dificulte hèr-mos ua idea clara e concisa de çò que succedic a darrieres deth sègle XIV e principis deth XV en domeni subjècte ad aguest estudi, encara que podem díder qu'aguestes son constantes. Mos remontam ja ath dia 7 de hereuèr de 1381 en qu'eth Monarca, Pere el Cerimoniós, des de Zaragoza, damb gran sentit des realitats deth petit país, apròve e confirme es capitòls de patz concordadi entre es òmes dera Val d'Aran e Aimeric de Comenges, representant de Margarita e Joan, Comdes de Comenges, e Joan II, Comde d'Armanhac e autorize as pòbles d'Aran tà que poguen èster en patz e gaudir de dret de pas pes Comdats d'Armanhac e de Comenges, inclús se Catalunya-Aragon, e eri siguessen en estat de guèrra, avalorant, en aguest respècte, era situacion de dependéncia que li ère forzosa ara Val mantier damb es demarcacions vesies der aute costat dera termièra (A.I.G.A., nº. 55. A.C.A. Reg. 936, fol. 52 vº. GRACIA, 1793: 90; VALLS, 1915: 162-165; MONDON, 1915: 63-65; ABIZANDA, 1944: Fol. 10, Pág. 36).

[...] Primerament promes lo noble Aymeric/ de Comenge als abitans de la Val d'Aran, que el los/haura dels senyors comtes de Comenge, i d'Arma/nyac, que negunes gents d'armes a peu, ne a caval/ de ses gents propries, i altres, que per los termens, o terres de Comenge a els no vendra alguna lesio/ne dampnatge en lurs personas, ne bens, ans si nules/companyes los volien dannejar los defendran/els ajudaran a defendre en cors, i en bens/a son poder. E daço lus promet hauer carta ab segel/pendent baylada ab ferma stipulacio dels dits/senyors comtes. E axi mateix lo castela iutge/e altres promens de la val daran haien hauer del/senyor rey darago semblant carta, que lo dit noble/Aymeric haura dels dits senyors comtes ço es, quel/castela, els promes de la val daran faran, i com/pliran totes les causes desus dites, axi com lo dit noble/Aymericus promet als dits abitants e fa saber, que de/fendran tots los frontalers de Comenge en tot lur po/der en cors, i en bens. Item promet, que en cas, que lo/ senyor rey darago ab mossur lo comte de Comenge/haguessen guerra entre lor, que les coses en lo present/capitol ne deus serites contengudes no haguessen/alguna fermesa. Item promet lo dit noble Aymericus/ de hauer confirmacio dels dits senyors comtes i de la/comtessa de Comenge, la qual haia de iurar, car no ha/edat de tenir, i observar la pau, que daci enrere/ es feyta entre la terra daran e de Comenge. E axi/mateix prometen hauer los dits castela, e promens confirmacio del senyor rey darago. Item promes lo/dit Aymerich, que el fara iurar, e prometre de tenir e observar les dites paus als locs, e abitants de/Sentens, de Castelo, de Molie, de Banyeres, de Sire, e de Fronçach. E aço mateix haien a fermar los/locs i els abitants de Bensost, de Bielle, e de Sauerdu. Item, que los dits senyors tendran, e com/pliran tots los capitols contenguts en les dites paus/e convencions, e aço en pena de deu milia florins de/cambra, axi com en les paus antigues es contengut/ Item quels dits castela, e promens daran e lo dit noble/Aymerich haien a hauer les paus, e convencions/desus dites daci a quaresma entrent, e que haien per/tots temps fermesa.

Non auem de desbrembar qu'en aguesti moments eth grad d'inestabilitat en aguesta zòna ei fôrça naut degut ar enfrentament des de Comenges e Armanhac damb Gastòn Fébus, Comde de Fois, Vescomde de Bearn, Marsan, Gabardan, Lautrec, Brunheys, Tursan e Nébosan, Senhor des Tèrres Baishes der Albigés, Lannemezan, Montauban, Arrens, Tournay, Sant Julian, Montesquiou-Vouvèstre, Sauvetèrra, Aspa, Aussau, Baratons e Mirepoish, Co-Senhor d'Andorra, Veguer de Mauvezin e Goudon, que contròtlaue coma podem veir, ua grana porcion de territòris relatiuament apròp dera nòsta val. En un assai de dinamizar era economia maumetuda dera zòna coneishem era iniciatiua de Barrave, Senhora d'Aspet (Comenges) e Mirapeish (Bearn), der autrejament dera carta de costums d'Aspet, damb data 1 de hereuèr de 1383, a on se detalhe es drets de venta, de mercat (dimèrcles) e dera hèira crubadi peth senhor. Es pagesi deth plan dera Garona retrobauen as deth país d'Isaut e practicauen eth comèrç de grans e bestiar (shivaus, mules e saumets disputauen ar ovin e ath bovin eth firau); sau, bisuteria e ceramica èren parionament productes que se podien aquerir. Se documenten sabatèrs, sastres e hustèrs, simbèu dera vitalitat dera societat baish medievau deth moment (PERISSE, 1900: 62, 65-67; OUSSET, 1937: 6, n. 4).

Mès coma podem detectar pera documentacion eth clima d'instabilitat ère patent en tota era part centrau deth Pirenèu, ja que coneishem un Tractat entre Barèges (Luz-Sant Sauveur, Lavedan) e Bielsa (Sobrarbe), signat er an 1384, imposant eth sòn jurament as membres des dues comunautats a compdar des dotze ans. En aquest pacte s'intuís era possibilitat de guèrra entre Aragon e England (BOURDETTE, 1898: 531-533; CAVAILLES, 1910). Açò tanben s'obsèrve en Aran a on Pere el Cerimoniós o del Punyalet, des de Girona damb data 1 de junhsèga de 1385, confirme un privilegi de Jaume I en favor des òmes dera Val d'Aran entà que poguen circular en patz pes sues tèrres (A.C.A. Reg. 945, fol. 68 vº. VALLS, 1915: 104-106), que vedem ratificat er an dempús en ua carta der infant Don Joan declarant qu'es òmes dera Val son jos era proteccion e custòdia reiau. Aquest madeish personatge, as dus mesi d'aquerir era dignitat reiau, er 1 de març de 1387, concedís as òmes dera Val d'Aran des de Monzon que cada an se celèbren en Vielha hèires que duren ueit dies des deth dimars de Pasca; autrejant especiau salvaconducte as que i vagen. Tanben enfranquís as òmes d'Aran de toti es drets de *Generalitats*, de tota lheuda, peatge, pes, mesures, carnalatge e borregatge e de quaussevolh auta exaccion e d'auti drets deth General o Diputació de Catalunya, en toti es sòns domenis, dant facultat, que se per eth o es sòns suscessors siguessen quauque temps alienadi, poguessen resistir damb armes, a qui basant-se en tau alienacion, volesse préner possession dera Val, era quau per aquesta merced, li auferic dus mil florins d'or d'Aragon (A.I.G.A. nº 5, 8, 9, 15; A.C.A. Reg. 1890, fol. 172; Reg. 1891, fol. 123, 132 vº; Reg. 1892, fol. 38; Reg. 1903, fol. 28. GRACIA, 1793: 79-81, 91, 115; PIFERRER, 1858: 50; VALLS, 1915, 1918; ABIZANDA, 1944: Fol. 4-7, Pág. 36-37, 42; LLADONOSA, 1967: 26). Aquesta concession non ei gratuita, ja qu'ei un moment en qu'es relacions ena zòna nòrd deth Pirenèu son fòrça tenses, ja que coneishem er enfrontament de Joan III, Comde d'Armanhac, Comenges, Fezensac, Rodez e Gaura, Vescomde de Lomanha e Auvilhar, Senhor de Capvèrn e Serrèra contra Gastòn Fébus, John II de Lancaster, Duc d'Aquitàna e inclús contra Joan I, Rei d'Aragon, València, Mallorca, Sardegnia e titular de Còrsega, Comde de Barcelona, Rosselló, Cerdanya e Pallars Jussà. Auem matisat es possessions senhoriaus des personatges en conflicte entà que se veigue damb claretat qu'ei tot er espaci pireneic e pre-pireneic eth que se trape en conflagracion entà veir era magnitud dera instabilitat deth moment. Donques ben, sabem qu'er an 1390, Joan I, auec de repelir ua invasion dera Val d'Aran per part des companhies de Joan III, que ja auie sajat d'apoderar-se er an anterior deth Rosselló saiant de hèr valer es sòns drets sus era Corona deth reiaume de Mallorca. Non auem de desbrembar tanpòc, que degut ath sòn maridatge, auie hijut entre es sues possessions Comenges, d'aquiu er atac protagonizat sus eth nòste territòri, per un conflicte coma podem veir, d'ues granes proporcions e damb uns grani objectius per part de quauqui personatges. Açò generèc ua alianza entre era Corona d'Aragón e Gastòn Febus dauant d'un enemic comun. Aquesti succèssi deueren bloquejar de manèra ostensibla es relacions vesinaus e comerciaus, e vedem coma en octubre de 1390, Joan I, des de Sant Boi de Llobregat enviaue ath sòn frair Martí, Lòctinent Gene-

rau dera Corona, era ordre d'executar era signatura d'un tractat de patz entre es aranesi e Comenges (A.C.A., Reg. 1890, fol. 43. DEVIC et alii, 1872-1892: 949-950; PASQUIER, 1923: 76-77; LLADONOSA, 1967: 26).

[...] dictorum Geraldí de Querálbo seu vestri locum tenentis, et consulum et proborum hominum dicte vallis, absque tamen prejudicio pacis inhite et firmate inter dictos homines habitatores dicte vallis et submissos dicti comitis, et cujusdam privilegii, ut asseritur, per predecesores nostros singularibus dicte vallis indulti et postea per nos confirmati: quo habetur quod homines dicte vallis, sine licencia et permissu nostris, possint, cum dicto comité et hominibus suis, facere pacem et ponere treugas de anno in annum. Concedimus et licenciam plenariam elargimur vobis, dictis Geraldo, vestro locum tenenti, et etiam probis hominibus et consulis predictis, quod dictam treugam firmare aut etiam de novo facere, prout visum fuerit, possitis et valeatis, quando et quotiens vobis placuerit et bene visum fuerit faciendum.

Curiosament d'aguest moment tan delicat coneishem era rubrica d'un aute pacte semblant entre Barèges (Luz-Sant Sauveur, Lavedan) e Broto (Sobrarbe), signat per 101 ans, fixant es termiaris des peisheus comuns, era facultat de comerciar e era de tractar liurement (DAVEZAC-MACAYA, 1823: 76; BOURDETTE, 1898-99: 127; CAVAILLES, 1910: 41-42).

Damb era mòrt de Joan III, eth 25 de junhsèga de 1391, se dauririe un cuert periòde de temps de relatiua tranquilitat ena zòna qu'englòbe aguest estudi, encara que vedem coma a principis deth sègle XV eth Pirenèu se trape encara revoltat, perdurant eth conflicte entre Fois, Armanhac e Comenges, e era luta entre eth Comde de Pallars Sobirà ajudat peth Vescomde de Coserans contra eth Bisbe d'Urgell. Es notícies concernentes ath nòste territòri, tornen a aparéisher ena crisi iniciada er an 1410, a on es vexacions d'Elisabet I, Comdesa de Fois e de Bigòrra, Vescomdesa de Bearn, Gabardà, Marsan, Lautrec e Nébosan, Senhora d'Andorra e Donasà, e de Margarita, Comdesa de Comenges, heren qu'es aranesi envièssen ua diputacion a Martí I, Rei d'Aragon, València, Malhòrca, Sardegna, Sicília e titular de Córsega, Duc de Montblanc, Comde de Barcelona, Rosselló, Cerdanya, Pallars Jussà, Besalú, Morella e Empúries, sollicitant ajuda (REGLA, 1959: 225). Mès ara mòrt deth Rei, e profitant er uet de poder, er atac dera Val pes de Comenges comencèc en plen iuèrn, e vedem coma eth 23 de deseme de 1410, es aranesi dirigiren ua carta ath Parlament de Catalunya, congregat en Barcelona, demanant ajuda, e se podie èster, se les envièsse un aute bon Capitan. En aguest conflicte vedem coma eth 21 d'abriu de 1411, cinc cents sargents aucupèren rapidament es passi dera Val d'Aran e tres mil mès, escoltadi per sèt cents òmes d'armes s'aerien apoderat de Vielha, s'ua grana nheuada non les auesse arturat. En aguesta madeisha linha podem matisar era notícia damb data 12 de mai, en que trapam un castelhan ena fortaleza de Les, depenent dirèctament deth Governador de Castèth Leon. Ua Cedula deth senhor deth castèth de Lexas (Les) participe qu'ei er únic qu'ei assietjat pes tropes dera Comdesa de Comenges,

coma termiari ath territòri d'aguesta, sense qu'es dera Val li agen prestat cap d'auxili, auent soportat es despenes de defensa dera fortalesa, e demane ath Parlament que sigue indemnisat, e que li envie socors entath sauvament dera fortificacion (BOFARULL, 1847: N° 54, 111, Pl. 8, 117, 124. BOFARULL, 1904: 127-128; HIGOUNET, 1949: 573-574). Era guèrra continuèc tot er an e en mes de noveme era situacion dera Val ère critica. Fòrça pòbles coma Bausen, Canejan, Les, Bossòst, Benós, Begós e era meitat de Vielha, èren enroïnadi e desèrti; es de Comenges èren a punt de conquerir tot eth parçan.

Tà acabar-lo de completar vedem coma er an 1415 se reinicie era Guèrra des Cent Ans que durarà enquiar an 1453, deisham-mos per tant eth panorama dera prumèra meitat de sègle damb un caos e ua inestabilitat constant. En un moment a on semble èster qu'es grèus dissensions politiquas ocasionades pera longa guèrra van relaxant-se, se ve un assai per part des Senhors meridionaus d'apropament ara Corona. Er an 1424 Alfons el Magnànim, rebrembe ath Senescau de Tolosa qu'es abitants dera Val d'Aran «franchament e sens algùn empatxament acostumen d'entrar a Gascunya e aximateix los de Gascunya en la dita vall e en altres parts de la nostra senyoria», vedent donques coma es eveniments bellics e de violència continuada non arturèren eth fluxe comerciau e pastorau entre era gent pirenenca, qu'auie de besonh d'aguest pr'amor de continuar sobreviuent en un environament fòrça dur (A.C.A., Reg. 2616, 40. REGLA, 1959: 224).

Mès eth clima se va enrarint e vedem coma entre es ans 1433 e 1439 s'inicie un aute conflicte enes tèrres de Pallars Sobirà, que se va a veir seguit pera Guèrra Civil catalana que durèc entre eth mes d'abriu de 1462 enquiath 17 d'octobre de 1472. Pensam qu'ath principi dera madeisha era Val serie ath costat deth Rei qu'en aguesti moments compdaue damb eth supòrt de Louis XI l'Araignée, monarca de França, mès tot açò deuec cambiar quan eth francès s'alièc damb era Generalitat quan aquesta escuelhec coma Soberan a Renat I d'Anjou el Bo, Rei de Nàpoli, Duc de Bar e d'Anjou, Comde de Provença e de Beaufort, eth dia 28 d'agost de 1466. Semble, donques, qu'a compdar d'aguesta data era Val queirie en mans dera Generalitat, ja que non auem de desbrembar qu'eth nòste vesin Hug Roger III, Comde de Pallars Sobirà, ère eth Capitàn Generau der exèrcit catalan. Tà acabar d'arredonir eth tèma eth 26 deth mes d'octobre trapam era notificacion as Senescaus e d'audi Oficials deth jurament de fidelitat prestat a Louis XI l'Araignée, per Joan de Fois-Béarn, Bisbe de Comenges, pera temporalitat deth sòn bisbat. Es eveniments bellics èren de magna intensitat pròp nòste, ja qu'es tropes de Joan II s'apoderèren er an 1467 d'ua part de Pallars, ordenant ath Veguer de Lleida e ath Sub-Veguer del Pallars que liurèssen es viles de Salàs (Pallars Jussà), Peramea (Baix Pallars, Pallars Sobirà), Sòrt (Pallars Sobirà), etc., e un an dempús ja trapam a Cebrià de Mont que damb quauques companhies passèc enquiara Val d'Aran e expulsèc tres mil caps de bestiar major e tretze mil de bestiar menor que des plans de Gasconha pujauen hèn amontanhatge tàs nòsti pòrts, en tot èster es aranesi, segontes es hònts, protegidi per Louis XI, encara que non sabem s'era Val retornèc a mans de

Joan II. S'açò non siguec atau, sabem qu'en 1469, aguest signèc ua liga damb Gastòn IV e Joan V, poderosi Senhors deth Meddia, que deuec méter en dificultats as aliadi francesi dera Generalitat. En aguesta dinamica bellicista que se viu a darreries deth sègle XV e mès concrètament ena primauera de 1470, en plea confrontacion entre es catalans e Joan II el Gran, es tropes franceses sagen un aute viatge d'entrar ena Val d'Aran apoderant-se deth lòc e deth Castèth de Les, e d'audi deth Terçon de Bossòst, hènt grani damnatges ara Val (GRACIA, 1793: 82; MADOZ, 1845; LLADONOSA, 1967: 30).

Laguens d'un clima tens, a on es relacions èren pesimes, vedem coma es abitants des vals pirenenques demanen restablir es relacions comerciaus entre eri, ja qu'aguest long conflicte entre es Coronas les afècte d'ua forma fòrça grèu, sustot ara ora d'arténher subministres. Conseqüència d'aguesti eveniments i aurà un aute convèni er an següent, eth dia 8 d'octobre, a on dera banda aragonesa eth Rei apròve e signe un tractat entre es òmes d'Aran e eth Comdat de Comenges, confirmant-lo en Piera, e signant eth jutge Benito Marco, Castelhan dera Val. Aguesta renovacion des acòrds dera termièra se concludic en Sant Beat jos es oficis de Manaud d'Aura, Baron de Larbost e de Malavesia, entre es Cònsols des comunautats dera Val d'Aran e es des corporacions des castelhanies de Sant Beat, Castilhon (Coserans), Frontinhes (Comenges), Cier (Banhères de Luishon) e des Vals de Luishon, Uelh e Tur. Atau madeish, es gentilsòmes e es cònsols des nautes vals, sagèren de hèr ratificar er acòrd que venguien de concludir damb es aranesi pes tres Estats deth País, demostrant damb aguesta actitud qu'èren bastant cansadi qu'es disputes entre es monarquies obstaculizessen es sòns contactes comerciaus e pastoraus, coma ja començaue a èster ua maudita tradicion (A.C.A. Reg. 3451, fol. 105. VALLS, 1915: 191-199; MONDON, 1915: 65-70).

Aguesta guèrra acabèc er an 1472, mès eth Comde de Palhars Sobirà, Hug Roger III, non acceptèc era capitulacion e continuèc era luta contra era Corona enquia 1488. Açò se rebat sustot per acòrd dera prohomenia de Guèrra dera Paeria de Lleida damb data 22 de junh de 1473, tà destinar 50 shivalièrs vinculadi ath Veguer de Lleida, entà combàter as francesi que campauen per tèrres d'Aran e de Pallars. Vedem coma en mes d'agost, Louis XI, pr'amor de protegir era susmauta deth Comde de Pallars Sobirà, invadís era Val d'Aran e era de Benasc damb un exercit dirigit pes Senescaus d'Armanhac, Aura e Comenges, damb tres-centes lançes e cinc mil infants trapant-se Alfonso VI, Comde de Ribagorça e Senhor deth Comdat de Cortes, en Lleida (anaue a trobar-se damb Ferran, Rei corregent de Sicília, Prince de Girona, Duc de Montblanc e Senhor de Balaguer, en Zaragoza) recebent avís de que deliberauen entrar en comdat de Ribagorça. Aguest, avisèc ar Arquebisbe, qu'ère eth sòn frair, e as deputats d'Aragon, tà qu'envièssen gent as termières pr'amor de impedir-les eth pas. Es prumèri Capitans que s'amassèren sigueren Cebrià de Mont, Benito Marco Sapena e Ferran d'Angulo damb vint shivalièrs e sèt cents peons aragonesi. Segontes es croniques, les ataquèren, agarrant as Senescaus d'Armanhac, Comenges e Aura, as Senhors de Montagut e Mauleon, ath bastard de Lavedan, as Senhors de Tavida e de Fabara,

ath Capitan Carbó e a Jaime Barrau, desbaratant as cinc mil peons e tres-centes lanças. Expugnèren eth castèth de Les e recuperèren entara Corona d'Aragon es lòcs deth Terçon de Bossòst, ath quau apertienie Les, a on un shivalièr francés nomenat Dester, les auie saquejat e oprimit, intitulant-se Senhor de dit país (ZURITA, 1562: 731; PIFERRER, 1858: 45; LLADONOSA, 1967: 31).

Mès semble èster qu'açò non servic de guaire, ja qu'Aran demorèc jos era influéncia des bandolèrs coma Capdet Ramonet de Vilac e Matxicòt, d'origen gascon, vinculadi ath Comde de Pallars Sobirà, ja que sabem qu'er 1 d'abriu der an 1478, Joan Ramon Folc III, e eth Vescomde d'Illa signèren en castèth de Sòrt ua trègua entre Joan II e Hug Roger III, a on se tractèc dera restitucion d'Aran ath Rei, arthenhent-se en aguest madeish mes ja qu'eth dia 15 eth Capitàn Benito Marco Sopera, siguec recompensat per Ferran V el Catòlic de Castilla, Leon, Galícia e Sicília autrejant-le eth títol de prumèr Baron de Les, damb tota era jurisdiccio senhoriau (civi e criminau) centrada en Castèth de Les, pòrta dera Val d'Aran, damb toti es drets e aunors pròpis de tau títol (GRACIA, 1793: 36-37; PIFERRER, 1858: 45; GARCIA, 1926: 12; SARRATE, 1976).

Mès coma podem veir a trauèrs deth relat prèvi, era inestabilitat ei constanta e en mes d'octobre der an 1482 eth naut país de Comenges siguec alterat pera hugida de Joan d'Armanhac, hilh de Joan V, Comde d'Armanhac, e dera sua fraia Isabel, pera ocupacion deth sòn comdat pera Corona Reiau, provocant ua petita crisi enes poblacions vesies ath nòste territòri e ath madeish temps se produsic ua creishuda deth bandolerisme generat peth Comde de Pallars Sobirà entre es ans 1481 e 1484, que mos afectèc dirèctament. Aguest ei un periòde fòrça escur, deth quau auem ua notícia non massa clara damb data 5 de noveme de 1485, ena quau se parle d'ua invasion dera Val d'Aran peth Senescau de Tolosa, damb tretze mil òmes, passant peth Pòrt d'Òrla (Pujòlo) (SAYAS, 1666: 737-740). Segontes Brunet (1996), un viatge efectuada aguesta ocupacion, se metec en marcha un duèl judiciau collectiu a on se seigneren es universitats dera termièra e se pleitegèc peth tèma des domenis de peisheus colindants e emplegadi jos era forma de compascuitat. Non sabem exactament qué succedic, ne quines consequéncias auèc en espaci territoriau aguesta invasion e es pressumptes resultats judiciais posteriors. Çò que òc sabem ei qu'en un moment en qu'eth comdat de Comenges ère en camin d'èster absorbit pera Corona, en mes de seteme de 1490, eth Rei de France, Charles VIII, autregèc en Angers, degut ara peticion des Estats deth País, cartes de confirmacion des privilègis des abitants d'aguesta demarcacion. Entre d'auti, se confirme er ajornament dera batèsta entre era gent dera termièra e es sòns vesins deth Reiaume d'Aragon quan siguen declarades guèrres entre es dues Coronas. Vedem donc qu'es residents deth comdat en prevision d'ulteriors cambis, se curbissen es esquies damb aguesta ratificacion, ja que d'ua auta manèra auessen pogut pèrder part d'aquerò que tant de temps e tanti sacrificis les auie costat arténher a base d'engarrapar es privilègis as sòns dirigents. Posteriorament, eth dia 2 de deseme, trapam eth Registre des cartes de confirma-

cion des madeishi e ja en ostiu der an següent, eth 6 de junhsèga, eth vist-e-platz bon de Barthélemy de Pins, Veguer de Tolosa (A.D.H.G., B 1900, fol. 6 v° - 7 v°, 96 r°-v^o; B, Eaux et Forêts, Comenges P 55; 1 A 2, t. 3, fol. 5 v°, t. 4, fol. 25 v°; Parlement, Reg des Edits n° 24, fol. 225. LARCHER, 1770: 59, 247-248; MONDON, 1915: 10-12; PASQUIER, 1923: 79; COMET, 1929: 161; HIGOUNET, 1949: 621).

A darrerries der an 1491, eth 12 de deseme, per sentència d'un tribunau de Barcelona, eth comdat de Pallars ère suprimit, e ja convertit en marquesat se transferie ara casa de Cardona, ocupant eth Rei Ferran II era Val d'Aran pr'amor de liberar-la des incomòdes bandes, que de nau auien hèt acte de preséncia, e restaurar-la ena sua estabilitat e ordenacion de tot eth territori (VALLS, 1988: XVIII; LLADONOSA, 1967: 32). Mès tà non variar eth panorama d'aguest sègle tan bandejat per eveniments politics e sustot bellics, en mes de mai de 1496 Ferran II el Catòlic, trinquèc eth tractat de Barcelona e es ostilitats comencèren un aute còp enes termières meridionaus deth reiaume de França; enes madeishi limits de Sant Beat, Sant Bertrand (Barbasan, Nébosan), Sant Lhissèr (Coserans) e Montossé (Era Barthe de Nesta, Nébosan), jos es ordes de Joan de Pins, Veguer de Tolosa, diuèrses guarnicions auien estat avertides entà reforçar era defensa dera Gasconha e era rota dera Garona. Es menaces aragoneses èren tan precises qu'es Estats e es abitants des nautes vals de Comenges demanèren ath Rei Charles VIII confirmar de nau es sòns privilègis de termièra e deth dret dera hèria, reconeishent tanben era exencion totau deth país en çò que tanh ara gabella (lòc public on se emmagazinaue era sau) e era administracion des Aigües e Bòsqui (A.D.H.G., B 1920, fol. 7-8; Parlement, Reg des Edits n° 24, fol. 225. ZURITA, 5 vol., 1562: 88-90; DEVIC et alii, 11 Vol., 1872-1892: 155-156; MONDON, 1915: 14; PASQUIER, 1923: 79).

Laguens d'aguest inmens mauèstar ocasionat pera inestabilitat enes regions de termièra, cau híger es problèmes dera inclusion o non deth comdat de Comenges jos era jurisdiccion dera Corona. En mes de mai de 1500, tornam a trapar un ratificacion de Louis XII, des prerrogatiues de Charles VIII de mai de 1496, non comportant sonque era confirmacion des libertats deth Comdat de Comenges en matèria de trafic de termièra e deth dret de hèria, senon que tanben reconeishen era exencion totau en çò que tanh ara gabella e ara administracion des Aigües e Bòsqui (A.D.H.G., B 1920, fol. 8; Parlement, Reg des Edits n° 24, fol. 225. MONDON, 1915: 16; PASQUIER, 1923: 79; HIGOUNET, 1949: 634).

Mès laguens d'aguest descontròtle eretat des dissensions e confrontacions, tant de manèra locau coma ja en domeni internacionau, trapam coma per part dera nòsta administracion, er an 1510, eth capítol o acte de Còrt de 1365 en que Pere el Cerimoniós e era Cort General de Catalunya, deishèren ar arbitri dera Val d'Aran e Vescomdat de Castellbò tà que segontes era sua comoditat escuelhessen es tarifes a crubar pes productes qu'entrauen o gessien peth sòn territòri. Siguec confirmat peth Rei Catolic e era Cort General de Catalunya en Monzón, en un acte en part tà tranquilizar es anims e per auta, en un assai d'estabilizar aguestes zònes de termièra, tan martirizadas en darrèr sègle. En virtud d'aguesta confirmacion, eth

24 de març der an següent se signèc ua concòrdia entre es Deputats deth Principat de Catalunya e eth Sindic dera Val d'Aran en Barcelona, facultant as aranesi tà passar es pòrts expressadi ena madeisha, sense pagar drets, de cinc cents quintaus d'òli e tot eth vin, horment e sau que volessen entath sòn us, mès non tà comerciar (GRACIA, 1793: 124-125). Mès ath pòc de temps ja auem notícia documentau d'un hèt succedit en que M. de Labastide Paumès, Lòctinent de Guiana, vengut tà Sant Beat per ua hèria, empresoèc quauqui aranesi que, jos era proteccion des lies e patzeries, anèren a comerciar damb tota confiança, quedant-se es sues marchandises. Agust conflicte arribèc luenh e acabèc intervenguent era Corona, ja qu'en gèr de 1512 Louis XII dèc satisfaccion as reclamacions des de Comenges en referéncia as drets de hèria e non dubtèc en desautorizar e amiar dauant deth Parlament a M. de Labastide-Paumès, qu'auie autorizat pendent era guèrra de Navarra, er arrèst per represàlia de toti es comerciants aragonesi a qui confisquèc totes es marchandises. Aquesta ei era carta de garantia des privilègis economics de Comenges jos er Antic Regim (A.D.H.G., B 1920, fol. 9. Serie E, n° 891. Parlement, Reg des Edits n° 24, fol. 225. A.I.G.A. CGA c.IX-1625 (8c). CAVAILLES, 1910: 30; MONDON, 1915: 17-22; PASQUIER, 1923: 79; COMET, 1929: 162-163; HIGOUNET, 1949: 633-634).

Toti es eveniments anteriors, desbocaràn en un acte finau a on se deisharà darrèr era edat mieja e començarà era edat modèrna. Eth dia 22 d'abriu der an 1513 se signèc eth tractat deth Plan d'Arrem, qu'andues monarquies possèren a mès a mès des vals e comunautats pirenenques des dus versants. En garantia dauant es risqui bellics que poguessen vier der exterior, es vals de Loron, Larbost, Barossa, Uelh, Banhères, Aura, Nesta, Frontinhes, era castelhania de Sant Beat, era baronia e senhoria d'Aspet, era castelhania deth Castilhonés, eth vescomdat de Coserans, era ciutat de Sant Liser, es vals de Benasc, Aran, Gistain, Bielsa, Barravès, eth marquesat de Pallars, eth vescomdat de Vilamur, eth comdat de Ribagorça, era baronia d'Erill, era abadia de Lavaix, era baronia d'Orcau, era vila de Tremp e era Conca d'Orcau, amassèren en assemblea as sòns representants en Plan d'Arrem, ath costat dera Garona, ath limit des dus reiaumes, e signèren era grana patzeria que les acorropèc en ua vertadera aliança, que permetec assegurar-se era pacificacion d'uns territòris fòrça conflictius pendent eth sègle anterior, dehòra des comunautats deth Vescomdat de Castellbò, non incluides ena madeisha. Se comprometeren a demorar en patz, a non talhar n'es relacions pastoraus, ne contactes comerciaus, e a préner mesures comunes en cas de guèrra entre França e España.

Bibliografia

ABIZANDA Y BROTO, Manuel (1944). *El Índice de Privilegios del Valle d'Aran. Comentarios preliminares y transcripción*. Balaguer: Instituto de Estudios Ilerdenses.

AVEZOU, R. (1927). «Rapport à M. le directeur de l'Ecole des Hautes Etudes hispaniques», *Bulletin Hispanique*, tom 29.

- BARRAU DE LORDE, P. (1946). «Frontès-Juzet; histoire d'une commanderie au pays de Luchon», *Revue de Comminges*, tom LIX.
- (1947). «Frontès-Juzet; histoire d'une commanderie au pays de Luchon», *Revue de Comminges*, tom. LX.
- BOFARULL Y MASCARO, Próspero de (1847). *Procesos de las antiguas Cortes y Parlamentos de Cataluña, Aragón y Valencia*, tom II. Barcelona: José Eusebio Monfort.
- BOFARULL (1904). *Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia i Principado de Cataluña*, tom VIII. Madrid: Real Academia de la Historia.
- BOURDETTE, J. (1898). *Annales du Labéda*, tom II. Argelès: s.e.
- BREUILS, A. (1896). «Jean Ier, comte d'Armagnac et le mouvement national dans le Midi au temps du Prince Noir», *Revue des Questions Historiques*, tom LIX, nova sèrie, t. XV.
- BRUNET, Serge (1996). «Les lies et passeries des Pyrénées sous Louis XIV, ou l'art d'éviter les malheurs de la guerre?», *Les malheurs de la guerre. T. 1. De la guerre ancienne à la guerre réglée*. 119e Congrès national des Sociétés Historiques et Scientifiques, Section d'Histoire Moderne et Contemporaine. Amiens, octobre 1994. Paris: Ed. du C.T.H.S, p. 273-291
- CASTERAN, Paul de (1894). «La reformation de la commanderie de Juzet-de-Luchon et Frontes en 1266», *Revue de Comminges*, p. 79-98
- CASTILLON D'ASPET (1842). *Histoire des populations pyrénéennes du Nébouzan et du pays de Comminges*. 1 vol. Tolosa-Paris: s.e.
- CAVAILLES, Henri (1910). «Une fédération Pyrénéenne sous l'ancien régime: les traités de Lies et Passeries», *Revue historique*.
- COMET, R. (1985) (reedición de 1929). *L'enclave espagnole du Val d'Aran. Son passé. Ses anciens privilèges, coutumes et relations pastorales dans les Pyrénées centrales*. Tolosa: L'Adret.
- CÒTS E CASANHA, Pèir (2003). *Los derechos de paso, pastos y aguas entre Aran, Comenges y Coserans y su relación con los tratados de Lies i Patzeries*. Vielha: Conselh Generau d'Aran.
- (2004). «Aproximació a la interpretació arquitectònica i dels nivells d'ús de la torre del "Castèth de Les" (Quate Lòcs, Val d'Aran)», *Els castells medievals a la Mediterrània nord-occidental*. Arbúcies del 5 al 7 de març del 2003. Museu Etnològic del Montseny, p. 421-438
- DARMAILLAQ, B. (1914). «Le Prince Noir contre le comte d'Armagnac. Expedition de 1355», *Revue de Gascogne*, nova sèrie, tom XIV.
- DAVEZAC-MACAYA (1823). *Essais historiques sur la Bigorre*, tom 1. Bagnères: s.e.
- DEVIC, Ch; i J. VAISSETTE (1872-1892) (reedició 1973). *Histoire Générale du Languedoc*, vols. 6, 9, 11. Tolosa: Privat. Reedició, s.l.: Osnabruck.

GARCIA CARRAFFA, Alberto y Arturo (1926). *Diccionario Heráldico y Genealógico de apellidos españoles y americanos*, tom 21. Madrid: Imprenta de Antonio Marzo.

GRACIA DE TOLBA, Juan Francisco (1613) (1793). *Relación al rey Don Phelipe III, nuestro señor, del nombre, sitio, planta, fertilidad, poblaciones, castillos, iglesias y personas del Valle de Arán, de los reyes que le han poseydo, sus conquistas, costumbres, leyes y gobierno*. Madrid.

HIGOUNET, Charles (1947). «Comté et Maison de Comminges entre France et Aragon au Moyen Age», *Bulletin Hispanique*, p. 311-331.

————— (1984) (reedición de E. Privat, Tolosa-París, 1949). *Le Comté de Comminges. De ses origines à son annexion à la couronne*. Saint Gaudens: L'Adret.

————— (1973). «Comminges et Aragon au début du xiv siècle. Les passages de la haute chaîne luchonnaise», *Paysages et villages neufs du Moyen Age*. Bordeus: s.e., p. 439-442.

LAMBRON, E; i T. LEZAT (1867). *Les Pyrénées et les eaux thermales sulfurées de Bagnères-de-Luchon*. París: s.e.

LARCHER, Jean-Baptiste (1779). *Cartulaire de Comminges*. S.l.: s.e.

LAUER, Philippe (1920). «Une enquête au sujet de la frontière française dans le Val d'Aran sous Philippe le Bel», *Bulletin du Comité des travaux Historiques et scientifiques*, Section de Géographie, XXXV.

LLADONOSA I PUJOL, Josep (1967). *Invasions i intents d'integració de la Vall d'Aran a França*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor (Episodis de la Història, 90).

MADOZ, Pascual (1845). *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de ultramar*. 10 vol. Madrid: Est. Literario-tipográfico de P. Madoz y L. Sagasti.

MARTIN, F. E. (1902). «La politique hors d'Espagne d'Alphonse II d'Aragon», *Annuaire École des Hautes-Etudes*.

MOISANT, J. (1894). *Le Prince Noir en Aquitanie (1355-1371)*. París: s.e.

MONDON, S. (1910). «La Grande Charte de Saint-Gaudens (1203)», *Revue de Comminges*, tom XXV, p. 1-250.

————— (1912). «Une vallée du Haut-Comminges: privilèges accordés au Val d'Aran en 1298, 1309 et 1313», *Revue de Comminges*, 27.

————— (1915). «Privilèges de la Comté de Comenge, comprenant le traité dels Lies et Passeries de 1513», *Revue de Comminges*, 30.

OLIVERA, C.; A. RIERA; J. LAMBERT; E. BANDA; i P. ALEXANDRE (1994). *Els terratrèmols de l'any 1373 al Pirineu: Efectes a Espanya i França*. Barcelona: Servei Geològic de Catalunya. (Monografies del Servei Geològic de Catalunya, núm. 3).

OUSSET, P. E. (1937). «Les vicissitudes de la baronie d'Aspet avant son rattachement à la Couronne». *Rev. hist. de Toulouse*, tom XXIV.

PASQUIER, F. (1923). «Renouvellement d'un traité de lies et passeries pour le Val d'Aran et le Comté de Comminges en 1390». *Revue de Comminges*, 37.

PERISSE, F. (1900). «La coutume d'Aspet», *Revue de Comminges*, tom XV.

PIFERRER, Francisco (1858). *Nobiliario de los Reinos i Señoríos de España*. Madrid: s.e.

REGLÀ CAMPISTOL, Joan (1949). «El Valle de Arán y la expansión ultrapirenaica de la Corona de Aragón», *Ilerda*, 10-11.

——— (1951). *Francia, la Corona de Aragón y la Frontera Pirenaica. La lucha por el Valle de Aran (Siglos XIII-XIV)*. Tom I. Madrid: C.S.I.C., Escuela de Estudios Medievales (Publicaciones de la Sección de Barcelona, 13).

——— (1951). *Francia, la Corona de Aragón y la Frontera Pirenaica. La lucha por el Valle de Aran (Siglos XIII-XIV)*. Tom II. Madrid: C.S.I.C., Escuela de Estudios Medievales (Publicaciones de la Sección de Barcelona, 14).

——— (1959). «Geohistoria del Pirineo en la primera mitad del siglo XV», *IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*. Mallorca 25 Septiembre-2 Octubre 1955. Palma de Mallorca: Excma. Diputación Provincial de Baleares.

ROSCHACH, E. (1906). «Les quatre journées du Prince Noir dans la viguerie de Toulouse», *Mémoires de l'Académie des Sciences de Toulouse*, 10ª sèrie, tom VI.

SANTI, L. de (1904). «L'expédition du Prince Noir en 1355 d'après le journal d'un de ses compagnons», *Mémoires de l'Académie des Sciences de Toulouse*, 10ª sèrie, tom IV.

SARRATE FORGA, José (1976). *El arte románico en el Baix Aran*. Lleida: José Sarrate Forga.

SAYAS RABANERA Y ORTUBIA, Francisco Diego de (1666). *Anales de Aragón*. S.l.: s.e.

VALLS TABERNER, Ferran (1987 [reedición de 1915]). *Privilegis i Ordinacions de la Vall d'Aran*. Barcelona: Promociones Publicaciones Universitarias (Serie Bibliográfica de Derecho Histórico e Historia de las Instituciones, 15).

——— (1918). «Notas sobre la condición antigua del Valle de Arán», *Revista Quincenal*, 27.

——— (1988). *Privilegis i Ordinacions de les valls pirinenques: Vall d'Àneu, Vallferrera i Vall de Querol*. Barcelona: Promociones y Publicaciones Universitarias SA (Serie Bibliográfica de Derecho Histórico e Historia de las Instituciones, 17).

ZURITA I DE CASTRO, Jerónimo de (1861-1870 [reedició de 1978]). *Anales de la Corona de Aragón*, 4, 5 vols. Edició original de 1562. Saragossa: Ed. Lanaja, 1861-1870. Saragossa: Institución «Fernando el Católico» (CSIC).